

Bach Complete Organ Works on modern organs Eric Koevoets

Volume 1 CD I

1-2 Praeludium et Fuga in G BWV 541 (live)

Een uitbarsting van vreugde, zo zou men dit werk kunnen noemen, een werk waarin Bach de oude en nieuwe invloeden van zijn tijd schitterend combineert.

De vele virtuoze drieklankbrekingen, toonladderfiguren en toonherhalingen refereren aan de orgelmuziek van Noord-Duitse barokmeesters zoals o.a. Buxtehude, Bruhns, Reinken en Böhm, waarmee Bach al vroeg zeer vertrouwd was. Anderzijds horen we in het prelude ook nieuwe invloeden uit Italië, waarbij elementen uit de concerti van o.m. Vivaldi terug te vinden zijn in de manier waarop steeds een of meerdere stemmen (soli) zich losmaken en de dialoog aangaan met de volledige meerstemmigheid (orkest). Dit procedé komen we ook tegen in Bach's Brandenburgse Concerten.. De fuga grijpt dan weer terug op de reeds genoemde Noord-Duitse traditie door de toepassing van toonherhalingen in het fugathema.

3 Kleines harmonisches Labyrinth BWV 591 (live)

Dit stuk neemt een zeer aparte plaats in binnen het orgeloeuvre van Bach. Een labyrint is een doolhof, een plaats waar men gemakkelijk kan verdwalen. Wanneer men de uitgang gevonden denkt te hebben blijkt dit slechts schijn. Een *harmonisch* labyrint is een compositie waarbij het verloop van de harmonie steeds anders gaat dan men verwacht, en het de bedoeling is dat de luisteraar steeds verrast, ja mee gelokt wordt door gedurfde overgangen van de ene toonsoort naar de andere om, net als in een doolhof, het spoor bijster te raken. Zo'n avontuur was voor Bach een kolfje naar zijn hand! Het componeren van dit soort stukken was een geliefde bezigheid van meerdere van zijn tijdgenoten zoals o.m. Heinichen, Sorge en Kirnberger. Bach's compositie is driedelig van opzet: Na het eerste gedeelte (*Intritus*) volgt als middendeel (*Centrum*) een beknopte fuga, waarna het derde gedeelte (*Exitus*) het stuk besluit. Qua opzet en sfeer corresponderen het eerste en derde gedeelte met elkaar, wat tot uitdrukking komt door voor deze gedeeltes de zelfde registraties te gebruiken, terwijl voor de fuga een afwijkende klank is gekozen.

Uit 'Sechs Choräle von verschiedener Art' (Schübler-Choräle):

4 Wo soll ich fliehen hin BWV 646

5 Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ BWV 649 (live)

In 1748 verscheen bij de uitgever Georg Schübler een bundel van 'Sechs Choräle nach verschiedener Art' waarin van Bach diens eigen bewerkingen voor orgel van zes koraalbewerkingen uit zijn cantates gepubliceerd werden.

Wo soll ich fliehen hin is een trio, vermoedelijk afkomstig uit een cantate die verloren is gegaan. Bach heeft behalve bovenstaande titel ook als titelmogelijkheid *Auf meinen lieben Gott* gegeven, daar dit koraal dezelfde melodie heeft, maar ik vermoed dat het stuk meer is gedacht vanuit de eerste titel. Het welhaast radeloze 'fliehen' (vluchten) is in de voortdurend elkaar achterna zittende bovenstem en onderstem naar mijn smaak overtuigend te horen waarbij in de middenstem de koraalmelodie indringend klinkt. De tekst luidt:

*Wo soll ich fliehen hin,
weil ich beschweret bin,
mit viel und großen Sünden?
Wo soll ich Rettung finden?
Wenn alle Welt herkäme
mein Angst sie nicht wegnähme.*

Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ is een bewerking van het derde deel uit de Cantate BWV 6 *Bleib bei uns, denn es will Abend werden*, welke handelt over het verhaal van de Emmaüs-gangers (Lucas 24, vers 13-35). Het is eveneens een trio waarbij de koraalmelodie in de bovenstem ligt (oorspronkelijk voor sopraan), in de linkerhand de vrij concorderende middenstem gespeeld wordt (oorspronkelijk voor violoncello piccolo) en in het pedaal de baslijn te horen is (oorspronkelijk de basso continuo partij). Dit is de tekst van dit mooie avondlied:

*Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ,
weil es nun Abend worden ist;
dein Göttlich Wort, das helle Licht,
laß ja bei uns auslöschen nicht.*

6-9 Pastorella in F BWV 590 (live)

Een geest van tederheid heerst over dit stuk, ook bekend onder de naam *Pastorale* (herdersmuziek). Het vierdelige werk is voor de kersttijd gedacht. Het eerste deel toont verwantschap met de pastorales van Italiaanse componisten zoals Zipoli en Corelli door de toepassing van lang klinkende tonen in de bas (imitatie van de lange doedelzaktonen) en de wiegende 12/8 maat. Het tweede deel is een elegante dans (allemande), gevolgd door een lyrische aria waarin Bach's melodische inventiviteit grenzeloos is. Als afsluiting klinkt een vrolijke gigue, eveneens een dans.

10-18 Partita diverse sopra: O Gott du frommer Gott BWV 767

Deze partita is een vroeg werk, vermoedelijk ontstaan in de jaren 1699-1702, de periode dat Bach studeerde aan het Michaelis Gymnasium te Lüneburg. Het vermoeden is zeer gerechtvaardigd dat hij daar les kreeg van Georg Böhm (1661-1733), organist van de Sankt Johanniskirche.

Böhm, beroemd representant van de fameuze Noord-Duitse barok, liet meerdere omvangrijke en prachtige koraalpartita's het licht zien en de invloed hiervan is te beluisteren in de koraalpartita's van Bach.

In de op deze cd te beluisteren partita wordt een koraalzetting gevolgd door acht prachtige variaties. Ik geef u de tekst van de eerste strofe:

*O Gott, du frommer Gott,
du Brunnquell guter Gaben,
ohn' den nichts ist, was ist,
von dem wir alles haben:
Gesunden Leib gib mir,
und daß in solchem Leib
ein' unverletzte Seel'
und rein Gewißen bleib'*

Het is zeker denkbaar dat de acht variaties (ná de koraalzetting) corresponderen met de inhoud van de acht strofen van het koraal:

- strofe/variatie 1: bede om gezondheid, een zuiver geweten en ongeschonden ziel.
- strofe/variatie 2: bede om ijver en voorspoed in het vervullen van de levenstaak.
- strofe/variatie 3: bede om verstandig, helder en moedig te spreken.
- strofe/variatie 4: bede om hulp en moed in gevaar.
- strofe/variatie 5: bede om met iedereen in vrede en vriendschap te leven.
- strofe/variatie 6: bede om waardige ouderdom
- strofe/variatie 7: bede om Jezus' hulp en rust bij het sterven
- strofe/variatie 8: bede om opstanding bij de jongste dag.

19-21 Fantasia (Concerto) in G BWV 571 (live)

Dat dit werk onder twee namen bekend is wordt begrijpelijk als we de driedelige vorm naar Italiaans voorbeeld zoals bij o.m. Vivaldi bekijken: een snel eerste deel, een middendeel in rustige beweging en tot slot weer een snel deel. Deze Italiaanse concerto-vorm wordt gecombineerd met de grillige 'fantasie' zo kenmerkend voor de Noord-Duitse *Stylus Phantasticus*. Het betreft hier een vroeg werk van Bach, vitaal en vrolijk van karakter. In de eerste twee delen spelen de hierboven al genoemde Noord-Duitse toonherhalingen een grote rol. Het laatste deel is gebouwd op een steeds terugkerend gegeven (ostinato) dat aanvankelijk in de bas ligt, maar later ook in andere stemmen verschijnt.

Volume 1 CD II

1 Concerto in C BWV 595

Een vriendelijk, hoofs klinkend stuk. Het bestaat uit slechts één deel. Het is een bewerking van een concerto van de veel te jong gestorven *Johann Ernst von Sachsen-Weimar (1696-1715)*. Bach had in zijn jaren te Weimar veel contact met deze zeer begaafde zoon van Hertog Johann-Ernst III von Sachsen-Weimar. Hoewel nog zeer jong bracht hij van een reis naar Nederland veel muziek van Italiaanse componisten zoals o.m. Vivaldi en Marcello mee en begon zelf in de trant van deze meesters te componeren. Zijn leermeester Johann Gottfried Walther (1684-1748) maar ook Bach bewerkten veel van dit soort concerti, in het geval van Bach zestien voor klavecimbel en vijf voor orgel. Bach moet het talent van de jonge Johann Ernst op waarde hebben geschat want anders had hij niet een bewerking gemaakt van ook diens muziek. In het Concerto in C BWV 595 valt de voortdurende dialoog op tussen twee manualen welke mogelijkheden geeft tot contrastrijk registreren.

2 Herr Jesu Christ, dich zu uns wend BWV 709 (live)

Een prachtig voorbeeld van de manier waarop Bach een koraalmelodie zeer rijk kon *coloreren*, wat betekent dat de koraalmelodie verborgen ligt in prachtige omspelingen waardoor een heel nieuwe melodiek ontstaat.

De tekst luidt:

*Herr Jesu Christ, dich zu uns wend,
dein heiligen Geist du zu uns send,
mit Hilf und Gnad, Herr uns regier
und uns den Weg zur Wahrheit führ.*

3-4 Praeludium et Fuga in D BWV 532

Wat een feestelijk, uitbundig werk! Het prelude bestaat uit drie delen: het eerste heeft een grillig karakter met virtuoze toonladderfiguren, drieklankbrekingen en onverwachte stiltes, geheel in de traditie van de Noord-Duitse *Stylus Phantasticus* van o.m. Buxtehude en Bruhns. Het middendeel is een vloeiend *alla breve* waarin prachtige sequensen te bewonderen zijn, in dit geval van een steeds herhaald, dalend motief. Het laatste gedeelte is dan dramatisch, hevig bewogen *adagio*.

De fuga heeft een thema waarin ook weer een dalende sequens gecomponeerd is, een verwijzing naar de sequensen in het prelude, zoals ook aan het slot van de fuga de veelvuldige drieklankbrekingen terug doen denken aan het begin van het prelude.

5-6 Liebster Jesu, wir sind hier BWV 730 en BWV 731

Twee even beroemde als lyrische bewerkingen. De eerste is een milde, polyfoon rijke zetting terwijl de tweede opnieuw Bach's grote talent voor het coloreren van een koraalmelodie, zoals hierboven omschreven, laat horen.

De tekst luidt:

*Liebster Jesu wir sind hier,
dich und dein Wort anzuhören.
Lenke Sinnen und Begier
auf die süßen Himmelslehren:
daß die Herzen von der Erden
ganz zu dir gezogen werden.*

7 Nun freut euch, liebem Christen g'mein BWV 734 (live)

Speels en dansend musiceren de bovenstem en bas als een steeds maar doorgaande omspeling van de koraalmelodie in de middenstem, uitgevoerd op het pedaal. Hoewel Bach als tweede titel mogelijkheid het koraal *Es ist gewißlich an der Zeit* geeft, dat handelt over het Laatste Oordeel, lijkt het toch wel voor de hand te liggen dat Bach, gezien de wijze van componeren gedacht heeft vanuit onderstaande tekst:

*Nun freut euch, lieben Christen g'mein,
und lasst uns fröhlich springen,
dass wir getrost und all in ein
mit Lust und Liebe singen,
was Gott an uns gewendet hat
und seine süße Wundertat;
gar teur hat er's erworben.*

8 Trio in d BWV 583

Dit zeer mooie trio is merkwaardig genoeg een wat minder vaak gespeeld stuk. De fraaie, innig melodische lijnen spreken immers direct tot het hart. Interessant is dat in één van de handschriften van dit stuk de aanduiding *adagio* (langzaam) staat.

9-15 Zeven Fughettas op Kerstkorallen BWV 699, 701, 696, 697, 698, 703, 704

Dit zijn geen koraalbewerkingen in de gebruikelijke zin van het woord. Het zijn *Fughettas*, dus korte, heel compacte fuga's over het begin van het betreffende koraal. Ze zijn bedoeld voor gebruik in de kersttijd, want allen zijn gebaseerd op korallen voor deze periode. Het zijn in al hun beknoptheid contrapuntische meesterwerkjes. Welke volgorde Bach voorstond en hoe en of ze in de eredienst gebruikt werden blijft vooralsnog onduidelijk. Ik heb zelf een volgorde gekozen op basis van eigen smaak met als doel een zo afwisselend mogelijk geheel te krijgen.

16-17 Passacaglia in c BWV 582 (live)

Over dit werk schrijft de Nederlandse organist Piet Kee: *'Het is een van die kunstwerken, die men gedurende enige eeuwen vanuit steeds wisselende gezichtsvelden heeft gezien en waarbij men op zoek blijft naar de manier waarop de maker keek. Er zijn dan ook niet veel orgelcomposities waarvan de interpretaties zo uiteenlopend zijn'*.

Een passacaglia is een oude compositievorm in driedelige maatsoort waarin een steeds herhaald basthema het uitgangspunt is. Boven dit basthema, dat nu en dan ook in hogere stemmen optreedt, volgt een reeks variaties. Door middel van de registratie (het wijzigen van

de orgelklank door het toevoegen of wegnemen van registers) is de groepering van de variaties duidelijk waarneembaar, waarmee duidelijk wordt dat bepaalde variaties bij elkaar horen. In dit verband is in de interpretatie op deze cd een diepgaande studie van de hierboven genoemde Piet Kee betrokken waarin betoogd wordt dat in Bach's Passacaglia het verloop van de variaties gebaseerd zijn op de beden van het 'Onze Vader'. De passacaglia wordt meteen gevolgd door een monumentale fuga, a.h.w. één groot 'Amen'. De fuga is gebouwd op de eerste helft van het passacagliathema waartegen steeds als vaste metgezel (contra-subject) een pregnant thema in achtste noten klinkt, waarin melodie-elementen uit de tweede helft van het passacagliathema zijn verwerkt. Al snel voegt zich bij deze twee thema's een derde thema bestaande uit een doorstromende beweging in zestienden.

Het werk is waarschijnlijk al componeerd in 1707/1708 (Bach was pas 22!) en is een getuigenis van een op jonge leeftijd al bereikt groot meesterschap en rijpheid.

